

Upravo ova upitnost govori o nesposobnosti čoveka za jednim korakom više u produbljivanju svojih mentalnih, fizičkih i čulnih kapaciteta i mogućnosti:

»svi nekud stižu samo moj glas okleva« (Noćna basna, str. 9)

Tu nesposobnost pesnik naziva krađom:

»pacov je pacovu rupa«

»čovek čoveku razlika

u propadanju, u meri oslica na slatko zlo

samouk u časti

obrazovan u sitnicama« (Krađa, str. 35)

Apodiktikim premisama Šajtinac je ukazao na svu privremenost životnog procesa, imenujući ga ironično sićušnom oazom na kojoj bi se čovek okrepio i produžio sebe.

Na jednom takvom uzročno-posledičnom planu o čovekovoj sudbini, pesnik tom istom »privremenom« sudbinskom lancu, kao antitezu, suprotstavlja umetnost: pesnika u orfičkom kupalištu i gradskoj većnici. U tom suprotstavljanju pravi satirično-komični kolaž u sumornosti i ponavljanju umetnosti (i poezije) koju ne može da spase nijedna konkretna revizija (transfuzija), jer čovek svojom ograničenom energijom i sudbinom parametarski fiksira i svoje intelektualno stanje:

»kako smo vezani smetnjama

niko se jasno ne raspoznaje« (Kako smo vezani smetnjama, str. 25).

Kandidov iscelitelj i izvršitelj Panglos samo je metaforička konstanta za sofisticiranu sklonost ka pesimizmu; za pismo o tamnim stranama života i relativiziranje okvira u kojima se čovek rada, putuje i umire.

RADOSLAV MILENKOVIĆ: »TAČKA. PEPEO. POEZIJA« Matica srpska, »Prva knjiga«, Novi Sad 1982.

Piše: Zoran Đerić

»može li njegov prvi put
do dna ili visina
(sada je to sasvim svedjedno).«

Ovo su stihovi iz prve pesme Radoslava Milenkovića, kojima pokušava razrešiti dileme: pisati ili ne pisati, biti autentičan ili ne... Odgovor je: »sada je to sasvim svedjedno«, jer se autor pomirio s tim, stavio tačku, rasuo pepeo – ispustio ili izgubio hamletovsku napetost, ipak nadu; ili je knjiga pred nama: zanimljiva, ujednačena, ali i s određeni slabostima (odnos prema jeziku kao nemoćnom, nametanje zaključaka i slično). Kad kažem zanimljiva, onda ističam pitanja koja pesnika zokupljaju: *Da li se baviti poznatim i opisivati ga, ili čekati nepoznato? Može li pevanje biti neopterećeno strahom »ko je, kada i zašto na redu« da začuti, da umre?» Zar da ga dotakne ništavilo?» Kao i raspravama o moći, odnosno nemoći poezije. Ujednačenost ovih pesama je – kako formalna: solidno građenje stihova i ritma, tako i sadržinska: insistiranje na jedinstvu, na istom. Sa formalne strane primedbe su zanemarljive i odnose se na delimičnu krutost i suvopornost, ili se takvi utisci mogu steći. A evo šta nudi (između ostalog) sadržinska strana ove knjige: jednostavno se umire, jer se smrt prihvata kao neminovnost, ali i da bi se opisala, i to: kao nešto (ne)poznato. Bekstvo u smrt možda je zbog verovanja da »onaj koji umire govori glasom kojim nije zborio u svom veku«, potraga za novim, svežim govorom, ili vraćanje sebi: »najzad mrtav / najzad sam«, da bi se oslobodio stida pred životom i straha od smrti, a sve to da bi se slobodno pevalo. Junak je, dakle, mrtav, dalje je sve poznato: i sudbina opevanog, njegova uzbuđenja i doživljavanja, želje, bolesti i strahovi. Ali se i prihvata, bez pobune, bez iznenađenja, čak malodušno. Jedini protest su pitanja koja se nabiraju ili izgovaraju kao u bunilu, i na koja se, kao takva, i ne traži odgovor. Pesnik zna da treba imati hrabrosti, isto tako svestan je da je nema dovoljno. Traži li sažaljenje? Doslednost je zadivljujuća: smrt i onaj koji je prihvata, žalost i suze, kao *tuga i opomena* onima koji saučestvuju. Prva skupina pesama: TAČKA. PEPEO jedan je takav prototip.*

Druća skupina pesama objedinjena je nazivom HAMLET. Značenja nekoliko pesama sužena su na kontekst pozorišnih likova Hamleta koji su ostvarili naši poznati reditelji i glumci... Nepokolebiva tvrdnja »on jedini«, nameće se iz pesme u pesmu, zavodi nas na jednostrano, neprikosnoveno gledanje. Oopravdavamo ga samo onda priznajemo pogrešku, ali na njoj se baš i insistira, jer ona omogućava konflikt, tragične junake i radnju, »otrov marljivo sakuplja«. Imamo, dakle, tragičkog junaka koji »izmišlja, radi, sam za sebe«, koji bunca, luđi, i velikog glumca, na drugoj strani, koji »tekst zna napamet«. Umešnost pesnika je tim veća što ne znamo kad je koji u igri, a kad u životu. To, uostalom, nije ni važno. Protivrečnosti drukčije prirode razaraju homogenost teksta – »prazni naboj«.

Niz je stihova koji opravdavaju pesničke korake, odnosno »zavaravaju tragove«, zbog mnogih sumnji i strahova: »njegov je poezija mrtva / neka se gubi iz njenih odaja« ili »izdaje knjigu koja ga ne može zaštititi/ od studeni«, kao i stihovi »bezbroj puta prekucava najuspeliju pesmu/iz davnine, jednako«, zatim »stavlja tačku na početak«. Jasno mi je da je besmisleno »crepove uspomena ređati kao kolačiće/po krovu udžerice njegovih jalovih razmišljanja/o umetnosti životu smrti njoj/i svemu ružnom«. Ali isto tako ne odlučuje se na akciju, već kao Hamlet »maše i licem izobličenim od bola, pokušava da joj...«, tu se navođenje, kao i pesma, prekida, ostaje otvorena rečenica (širi se značenje ili predočava nesposobnost govora, ili samo nemoć da se rečima bilo šta postigne).

Rešenost da se istraje do kraja još je jedan primer doslednosti, odnosno tvrdoglavosti, uporno se i dalje tvrdi: *on jedini*, i »niko ga u tome ne može sprečiti./ni krv sopstvena./ili tuđa«. Dvadeseta, poslednja pesma ciklusa HAMLET, jedno je nemalo razočarenje: izneverena je tragička uverenost. Junak *zdrav i čitav* izlazi u šetnju, ruča, pere sudove, pevuši, piše,

uistinu nevesto, ali dobro pamti i sanja. Ljubitelji tragedije razočarani su, ali su zato ostali zadovoljni: ironijska distanca i više je nego očigledna, jaz nepremostiv, sudbina ubičajeno ljudska. Na tu i takvu svakodnevicu odlično se nadovezuju pesme iz para ŽED, posvećene bratu. Stihovima: »propustio si veliku šansu /brate/ i možda je tako bolje«, potvrđuje se pređašnja tvrdnja o namerno izostalom tragičnom pročišćenju, ali se i pristaje na svakodnevan, živ govor, ne na smrt, već na život bez ulepšavanja.

Kakav je jezik kojim pesnik opravdava svoje postojanje, odnosno svoju smrt? Milenković pominje *mrtav jezik, misleći, uglavnom, na latinski. Ali, sintagmu mrtav jezik* postavimo nasprav druge *živ jezik*. Ako pod ovim *živ jezik* ne podrazumevamo samo savremeni srpskohrvatski jezik u svakodnevnom komuniciranju, već i onaj jezik koji se igra, u kojem se gradi i razgrađuje, koji se uvek nudi kao nov i pokretljiv – onda verujemo da je to pravi, stvaralački i jezik poezije, koji onemogućava komunikaciju.

Iako u ovoj knjizi pesama sve upućuje na zaključke, insistiranje na njima predstavlja slabost, ukoliko to nije kvalitet ove knjige, koja se zbog te protivrečnosti, doslednosti i izneveravanja, ipak izdvaja iz prošlogodišnje pesničke produkcije Matičinih prvih knjiga.

ŽARKO KOMANIN: »PRESTUPNA GODINA«, SKZ, Beograd 1982. piše: Ranko Risojević

Svi je književno djelo Žarko Komanin utemeljuje u jeziku. On jezik prihvata kao pamćenje naroda, koji je skrojen baš po njegovoj mjeri. Promjene u jeziku dešavaju se veoma sporo, svako nasilje tu govori o nasilju primijenjenom na čovjeku. Bez obzira s kojim se namjerama promjena provodi, ona uvijek znači iskoračenje iz onog života koji se odvija stoljećima, mu kotrpno i jednoliko, po strogim zakonima (moralnim) koje je sam život stvorio.

U romanu »Prestupna godina« Komanin uzima pripovjedača, liti zapisivača, Ivana Rađevića, kako bi kroz njegove zapise dao promjene koje su donijele poslijeratne godine u jedno crnogorsko selo, specijalno prestupna godina 1948. »Veliki polet« izgradnje zemlje on posmatra kroz lične drame pojedinaca, vajajući ga dvostrukošću jezika, onim tradicionalnim, i modernim (jezikom nove administracije). Taj administrativni jezik nikako ne može biti u saglasnosti sa plemenskim jezikom, otuda i neprimjerenost promjena na stanovnike samog sela. Nije riječ samo o onim pojmovima koji su potpuno novi, kao što je riječ karakteristika; riječ je o cijelom jezičkom sistemu, sistemu razmišljanja nove administracije koja stiže moć i tu moć želi da ozvaniči i jezički.

Ilija Rađević posjeduje apsolutnu vlast. One plemenske zakone po kojima se odluke donose uvijek među najstarijima i najvidenijima, on mijenja preko noći. Odluke treba donositi u saglasnosti sa životom koji se, po njegovom mišljenju, odvija u SSSR-u, a koji programira sam Staljin. Sjaonom slikom kalemljenja, Komanin slika neprirodnost i ovog društvenog kalemljenja. Hoće li sovjetski kalem moći dati ploda na našoj podlozi?!

Vlastita radikalnost spriječila je svojevremeno Iliju Rađevića da napravi veću karijeru. Zbog sklonosti čvrstoj ruci i samovolji, on je »vraćen« u svoje selo, ali tu mu je data sva vlast. Ali, ta će se vlast Iliji Rađeviću zaglaviti u grlu. On oko sebe stvara prostor stalne persije i moranja. Živi se u neprestanom strahu. Sam on je izdvojen otok moći. On tako samome sebi sprema, poput njemu sličnih diljem cijele zemlje, izgnanstvo na Otok. Promjena do koje će doći sredinom 1948. godine nagoviještena je već ranije – tim se smjerom više nije moglo ići. Ilija Rađević, lišen koristoljublja, sve čini u ime više ideje, ali niti on tu ideju zna, niti shvata njenu neprimjerenost u crnogorskom kršu. Njegovo htijenje kaska za njegovim znanjem. On jeste svetac, ali jedne totalitarne religije u kojoj se ne pita za razum nego za osjećanje – treba vjerovati u savršenu uzora, bez toga nema napretka. Vijekovi će se preskočiti, nastaće blagostanje o kojem je svijet samo maštao.

Radikalizam Ilije Rađevića donosi nesreću njegovoj okolini, naročito njegovoj porodici. Njegovim stradanjem, stradaće i kuća Rađevića, ostaće samo kućište da se po njemu vjetar razigrava.

Komanin ide korak po korak, dramskom tehnikom antičkih tragedija. Vrijeme rada tragediju, krivica je iznad ljudi, i ona stiže odozgo. Kao što su se u antičko vrijeme velike svjetske teme i sile sučeljavale na malom prostoru helenskih državica, tako se i kod Komanina (na drugi način, naravno) sučeljavaju na malom prostoru crnogorske provincije. Time Komanin integriše lokalno u sveopšte.

Zapisivač, hroničar, pčelar, Ivan Rađević čudi se i i divi Iliji Rađeviću, jednako kako su mu se čudili i divili oni koji su trpjeli njegovu despotiju. Njega prate, prije svih, mladi, koji su ona slijepa snaga koja treba da donese novi život. Mladi beru pelin, ali pelin odjednom nikome ne treba, jer je već otkupljena planirana količina. Da bi umirio mlade, Ilija pali pelin s obrazloženjem da su neprijatelji zapalili fabriku koja prerađuje pelin. Tako se nesposobnost administracije preobraća u bunt mladih protiv hipotetičnog neprijatelja. Za sve što ne valja kriv je neprijatelj i saboter.

Neprekidno suprotstavljajući autentično i doneseno, vukovsko i došljačko, Komanin u svom romanu slika grezuju jedne zablude koja je morala, kad tad, da se raspadne. I baš u onim krajevima gdje je tradicionalno moć autoriteta bila najveća, taj raspad, to raskidanje, bilo je i najteže. Čovjek ne može dalje od svoje prirode. Bez obzira na svečane izjave i zaklinjanja, od despotije do despotije je provalija izjava i verbalizma, ali ni korak stvarnog mijenjanja. Naopaka moć narodne poslovice: Treba htjeti, treba smjeti, pa da vidiš kud se leti – i suviše je očigledna. Kao da se u našim stranama go-dinama niko nije zapitao – šta sa znanjem? Šta ako iza htijenja i moć (koja je moć čisto fizička, vladarska, dakle apsolutistička na način većine apsolutističkih vladanja u svijetu, dakle feudalna, da parafraziram mnoga Križna razmišljanja) ne stoji znanje? Ko se mnogo kiti htijenjem, a ruga znanju

(koje može biti sadržano i u tradiciji), taj dokazuje samo svoj pritivismizam i svoju nepodobnost za upravljanje. Ilija Rađević ima htijenja za desetoro, njegovo je htijenje opak, proročko i svetačko, ali vrijeme čuda niti je kada bilo, niti će biti. Pred Ilijom i njegovim istomišljenicima niti se otvorilo more, niti se uvišestručio hljeb – glad je ostala glad, a bijeda bijeda. Komaninova prozno-dramska snaga je u tom jednostavnom prikazivanju promjena i njihovog razvitka, i tu je i njegova prednost u odnosu na slične poduhvate vezane za 1948. godinu. Ali ona krajnja prednost je u odnosu prema jeziku – po tome je Žarko Komanin pisac profesionalac, suprotno mnogima koji bi se mogli okrstiti ipak kao dobri amateri.

LJUBIVOJE RŠUMOVIĆ, »IMATE LI RŠUMA?«, »Znanje«, Zagreb 1983. Piše: Vjekoslav Boban

Nakon dvadesetak zbirki pjesama, Ljubivoje Ršumović se potrudio da publici podastre i svoj prvi roman, koji je, po svojim vanjskim obilježjima, logičan nastavak njegovog bogatog opusa. Naime, Ršumovićeva se dosljednost izražava na dva plana – ekspresivnom i rodovskom; te u samoj namjerenosti romana kao i njegovih prijašnjih dijela, a koja se može determinirati krilaticom »za djecu i odrasle«, bolje rečeno, u ovom slučaju, »omladinskim romanom«. Ako se spregnu gornje dvije značajke, tj. »omladinski roman« i »ekspresivnost«, onda u rezultatu možemo očitati slijedeće karakteristike Ršumovićevog izraza: konciznost, jednostavnost, upotreba žargona, dosjetke i ironije koja katkada prelazi u jetku satiru. Međutim, treća značajka ili uporaba poezije (rodovska) u romanu koliko veže potonji s prijašnjim Ršumovićevim književnim radom, toliko se od njega odvaja svojom *diferentia specifica*.

Alternativnost prozih i pjesničkih djelova u romanu *Imate li Ršuma?* čvrsto je spregnuta s dvije tematske temporalno određene razine. Reprezentirane pjesme egzistiraju samo u odjescima koji su vezani za prošlost, odnosno piševo djetinjstvo i momaštvo, dok ih na razini sadašnjosti nema. Osim toga, navedene pjesme imaju trostruku kontrastivnu ulogu: interpretacijsku, autobiografsku i fabulotvornu. Autor pomoću njih interpretira određene događaje, ili pak njih same interpretira. Nadalje, one mu služe kao dokument (autobiografski) razvoja glavnog lika, te kao subjektivističke ilustracije (neautobiografski) pjesničkih stremjenja onog vremena. I na kraju, jedino one čine relevantno vezivno tkivo (fabulotvorno) različitih doživljaja na historijskoj razini, dok im je na obje razine zadatak da usporo razvoj radnje, to jest povećaju napetost. Upravo zbog toga pjesnički djelovi u *Imate li Ršuma?* imaju mnogostruku važnost u strukturi samog romana, a samim tim i za sudbinu cijelog djela. Na žalost, tu je Ršumović podbacio. Kvaliteta tih pjesama je ispod njegove šarmantne prosječnosti u prijašnjim knjigama pjesama, pa i kad bi se one promatrale samo kao ornament u romanu, što je gotovo nemoguće, morali bismo ih istaći kao mjesto gdje se ispoljava drastičan pad u literarnoj kvaliteti djela. No, ono što ih spasava od književnog kraha jeste činjenica da su saopćene kao dio tematike koja je provedena na historijskoj razini – a to bi značilo da je mladi Lj. R. bio loš pjesnik.

Na aktuelnoj, suvremenoj razini egzistira priča o tome kako je centralni lik, Ršum, izazvao tuču u kojoj pogiba jedan sudionik, sam sudski proces i odlazak na izdržavanje kazne. Na toj razini, i samo na toj razini, pisac je, shodno romantičnoj romaneskosti, dao glavnog junaka kao *homo duplex-a*. Taj čin i postupak uvođenja pjesama sprečavaju nas da to djelo strpamo u ladicu autobiografskog romana. Inače, cijeli roman je napisan u *ich formi*, pa je Ršumović do kraja iskoristio pravo nepouzdanog pripovjedača, te se za sve nedorečenosti aktuelne priče, koja jest svojevrsna natpriča, mora potražiti razlog u motivaciji, motiviranosti sintezizacije historijske i suvremene razine djela. Ono što čini svojevrsnu vezu između ta dva nivoa jesu likovi iz »natpriče« i aluzije na pojedine situacije koje se reverzibilno odnose na aktuelni nivo. Na primjer, neka situacija pokazat će se opasnom zato što je nekad slična situacija bila opasna, itd. Na taj način vjerovanje u opetovanje stvarnosti postaje uzrok zašto pisac daje niz priča, potpriča, koje, po njemu, imaju funkciju objašnjavanja cijele natpriče. I više od toga. Naime, Ljubivoje Ršumović *implicite* i *explicito* želi dokazati da je natpriča rezultat svih potpriča, tj. da je glavno lice »nevino« završilo u zatvoru samo zato što je pjesnik i što je nekad bio na omladinskim radnim akcijama.

I dok je literarnost Ršumovićevih prozih dijelova kvalitetnija od pjesničkih, ovdje se nameće pitanje idejne ispravnosti provođenja motivacijskog postupka. Neumitnost koju je Lj. R. htio pokazati kroz sintezizaciju prošlosti i sadašnjosti pomoću prikazivanja nekih davnih događaja, u kojima nije uspio ocrtati karakterne »odlike« glavnog lika, a koje su relevantne za uzročno-posljedičnu opravdanost »natpriče«, dovele su do toga da nam se taj roman čini skupom sumnjivo povezanih epizoda.

Zaista je šteta što se tako kompleksna struktura romana *Imate li Ršuma?* raspilnula uslijed piševe »nelogičnosti«, možda baš zbog uporabe autobiografskih elemenata. U suprotnom slučaju, prihvaćanje poante tog omladinskog romana, ako je didaktički promatramo, jeste vanknjiževna, anti-propaganda omladinskim radnim akcijama. Zato pisac ovih redova ne preporučuje roman *Imate li Ršuma?*

u međuvremenu

XV FESTIVAL JUGOSLOVENSKE POEZIJE MLADIH U TITOVOM VRBASU

Piše: Aleksandar Nogo

Krajem maja u Titovom Vrbasu je, po petnaesti put, održan festival jugoslovenske poezije mladih. U dva dana opterećena programima, vrbaskim učenicima i radnicima predstavila su se 24 mlada pesnika, koje je žiri izabrao za finaliste festivala, iz različitih krajeva Jugoslavije, kao i dosadašnji pobjednici i nekoliko gostiju festivala.

Pobjednik XV festivala poezije mladih je Tatjana Lukić, mlada pesnikinja iz Osijeka. Pored ove, na festivalu je dodeljeno još nekoliko nagrada. Posebno su nagrađene pesme o Titovom Vrbasu, nastale u vremenu trajanja festivala, kao i jedna pesma inspirisana revolucionarnom tematikom. Mada je žiri isticao da je kvalitet prispelih pesama ujednačen, čini nam se da je to samo fraza koja se ponavlja od festivala do festivala, a da poezija mladih zah-teva određenije i kvalifikovanije sudove.

Prvog dana festivala pesnici su posetili radne organizacije, škole i mesne zajednice opštine Titov Vrbas, a gosti i dosadašnji pobjednici festivala na platu ispred Doma kulture, priredili su MITING POEZIJE mnogobrojnim okupljenim šetačima, žiteljima Titovog Vrbasa.

Drugog dana oko »okruglog stola« kritike okupilo se nekoliko mladih književnih kritičara, koji su pokušali da odrede status i perspektive mlade jugoslovenskog pesništva. Od više pozvanih književnih kritičara, tribini kritike prisustvovala su samo četiri kritičara, dok su još dva priložila svoje tekste na okvirnu temu »Mlade jugoslovensko pesništvo – status i perspektive«. Da je teško odrediti koje je i kakvo mlade jugoslovensko pesništvo, pokazalo se i ovoga puta, jer se ostalo na teoretisanju, generalisanju na evropskom nivou, pozivanju na evropske kritičare i pesnike, gotovo bez ulazanja u nacionalne tradicionalne okvire i uzore. Pokušaj da se stvore modeli kojima bi odgovarali pojedini pesnici, kao i izdvajanje reprezentanata za »uočene« modele, nisu uspjeli, nisu čak ni provocirali prisutne, zbog svoje neodređenosti, neubedljivosti, a čvrstim zaklanjanjem za autoritete potegnutih imena i citata. Čuli smo puno opštepoznatih teorijskih i kritičarskih stavova i odrednica Huga Fridriha o modernoj lirici, njenoj tamnosti, disonantnosti i abnormalnosti, o depersonalizaciji, grotesknosti i fragmentarnosti moderne poezije, odnosno o njenoj koncentraciji i svesti o formi, o njenoj magiji i apstrakciji, o prekidu sa tradicijom, o dehumanizaciji i diktatorskoj i vidovitoj mašti savremenog pesništva; kako je to monološko pesništvo, izricanje neizrečenoga i neobičnosti, sugestivno a ne razumljivo pesništvo. Dobro, moderna poezija sve to jeste ili nije, a na navedene zaključke Huga Fridriha pozivaju se gotovo svi oni koji pokušavaju da pesništvo moderniteta koliko-toliko približe i pojasne, smeste u nekakve krugove delovanja. Ali, nedostajalo nam je komparativno poređenje (sa svim svojim nedostacima) našeg mladog pesništva prema našoj starijoj tradiciji, pa prema evropskoj tradiciji. Nisu postavljani odnosi ni prema našoj višenacionalnoj pesničkoj tradiciji i praksi (srpska prema hrvatskoj, slovenačkoj, makedonskoj književnosti, odnosno prema književnosti naroda i narodnosti u našoj sredini, recimo ovde u Vojvodini). Sve to je nedostajalo ovakvom jednom skupu, kao i imena mladih i mladih pesnika i kritičara, ako ni zbog čega drugog, onda bar zbog informisanosti i zainteresovanosti publike, koju su, uglavnom, činili gosti i učesnici festivala.

Sve u svemu, samo još jedan festival u dugom nizu, a koji bi se mogao izdvojiti jedino svojim jubilarnim obeležjem.

OSVRT NA INFORMISANJE RADNIKA U UDRUŽENOM RADU U DRUGIM SREDINAMA I SAP VOJVODINI

Piše: Miroljub Radojković

Namera nam je da u okviru ovog osvrta iznesemo neka saznanja do kojih se došlo u istraživanju informisanja radnika u udruženom radu u različitim sredinama SFR Jugoslavije. Prezentiranje takvog iskustva samo po sebi je vrlo obiman i težak posao. Zadatak da se u celosti prezentira slika stanja kao što je u naslovu data, prevazilazilo bi i mogućnosti rada i mogućnosti jednog autora. Naime, bilo bi potrebno maltene posebno istraživanje u kojem bi se došlo do evidencije svih izvršenih istraživanja, do postojećih istraživačkih izveštaja i u kojem bi se morala izraditi posebna metodologija za uporedno iskazivanje već utvrđenih činjenica. Stoga ćemo se u ovom osvrtu zadržati na iskazivanju podataka i njihovom komentaru, u obimu i na primerima koji su autoru u ovom trenutku dostupni.